

trenuci postojanja

zoran đerić

IZABRANA DELA VIRĐŽINIJE VULF: 1. TALASI 2. ZNAK NA ZIDU 3. ORLANDO 4. IZMEĐU ČINOVA, »Svetovi«, Novi Sad, 1991.

U proleće, 1941. godine, zagazila je u reku Uz Virdžinija Vulf, postavši tako jedan od njenih talasa. Kretanje sve vrste to-kova, šumovi, pulsacije, monotoni ili dinamični životni ritmovi, vrtlozi, pre svega u glavama, psihi, ta duhovna previranja i poniranja oduvek su je privlačila, mamila u svoje dubine, nikad dovoljno istražene. Oslobođila se svoje teletnosti koja ju je mučila, na koju je već narsrala, dva puta neuspešno: jednom se nagnuvši kroz prozor a drugi put trovavši se veronalom. U njenim postupcima psihoanalitičari su pronašli gomilu podataka za svoja istraživanja depresivnih stanja, seksualne podeljenosti između dva pola, stalnih nedoumica između života i smrti, svetlih i tamnih trenutaka i, na kraju, opredeljenosti za ove druge; u vodenom zagrljaju je pronašla ono što u društvenom, čini se, nije imala: pomirenje svih njenih suprotnosti, zadovoljenje svih nagona, Eros i Tanatos, elementarne čestice svog tela zamenila je za tok svesti svog bića. O njemu svedoče njena dela: romani, pripovetke, biografska proza, esejiistički i kritički tekstovi, pisma i dnevni. Objavljivana i čitana, uz hermeneutička osvetljenja; omiljenija i uticajnija za njenog života, nego kasnije, naročito u periodu posle rata, ona su ostala njeno duhovno svedočanstvo, remek-dela jednog vremena i određenih književnih postupaka, ali i trajno literarno impresivna čitaocima kako nekad tako i danas, pedeset godina nakon njene smrti.

Objavljivanje Izabranih dela Virdžinije Vulf u četiri knjige (od toga se tri dela prevode prvi put) izuzetan je izdavački poduhvat u koji se upustio novosadski izdavač »Svetovi«, najavljujući još četiri toma za sledeću godinu. U prvom kolu, ako ga možemo nazvati tako, objavljen je najpoznatiji roman Virdžinije Vulf, »Talasi« koga je prevela Milica Mihajlović; kratka proza, koju je izabrala i prevela Slavica Stojanović, »Znak na zidu«; romani »Orlando« i »Između činova« koje je, takođe, prevela Slavica Stojanović. O značaju objavljivanja ovih dela, od sada nedostupnih srpskohrvatskom čitaocu, skoro da nije potrebno posebno govoriti jer kad je u pitanju jedan ovakav opus i književna veličina kakva to, nesumnjivo, Virdžinija Vulf jeste, uvek je dobrodošla izdavačka i prevodilačka kulturna misija poput ove.

Ako zavrismo u bibliografiju Virdžinije Vulf (1882 — 1941) vidimo da je za života objavila: 8 romana, 6 knjiga eseja, dve knjige pripovedaka; a iz zaostavštine su obelodanjeni: roman »Između činova« (1941), zbirka pripovedaka »Kuća duhova« (1944), tri knjige eseja, pet velikih dnevnika i šest tomova pisama. Od toga se kod nas, u srpskom ili hrvatskom prevodu, pojavilo pet romana i jedna knjiga u kojoj su izabrani njeni eseji. Kada uzmemmo u obzir da su i te knjige, prevedene 1946, odnosno pedesetih i šezdesetih godina, kada je kod nas prevladavala socijalističko-realistička tradicija, imale nedvoljan odjek, ona je njihova pojava danas, u sveobuhvatnom projektu, još dragocenija u popunjavanju velike praznine i čitalačke potrebe za prozom koja je obeležila dva desetka vek.

Kao opšta tendencija razvoja književnosti koju su ispisivali Džojz, Virdžinija Vulf, Hemingvej, D. H. Lorens. . . uočeno je kretanje od metonimijskog (realizam) do metaforskog (simboličnog i mitopejskog) prikazivanja iskustva. Iskustvo Virdžinije Vulf je tragično: majčina smrt, smrt polusestre Stele i smrt brata Tobija, njene stalne duševne krize, kao da su preseljeni u njene romane gde junaci odlaze naglo, preuranjeno, eksplicitno zaokupljeni »značenjima života«. Za Virdžiniju Vulf, baš kao i za njene junake, kako primećuje Dejvid Lodž, »ili je život bez značenja ili mu smrt oduzima značenje«. Iz takve egzistencijalne dileme po-

kušala je da se izvuče i potvrdi vrednost života uprkos razočarenju i smrti (Lodž) prizivajući sve one retke radosne i lepe trenutke iz svog iskustva, iako ni oni nemaju spasonosnu snagu jer su relativni i subjektivni, sa oreolima ali bez dovoljno vere u njih.

Od Henrija Džejmsa i Džozefa Konrada, kao začetnika, počinje se govoriti o modernističkoj prozi u Engleskoj kojoj je vrhunac delo Džejmsa Džojza a jedna od najkarakterističnih tačaka proza Virdžinije Vulf. Nove forme, eksperimentalne, otkloni od prethodnih književnih i drugih diskursa, zaokupljenost svesnom koliko i podsvesnom ljudskom delatnošću — to bi, u najkraćim crtama, pojednostavljeno, bile njene odlike.

I na primeru Virdžinije Vulf možemo videti naklonjenost introspekciji, duhovnim analizama, refleksiji i sanjarinama; postepeno uranjanje u struju iskustva; varirano ponavljanje motiva, slika, simbola; alternativne metode estetičkog poređenja; oponašanje književnih modela i mitskih arhetipova ili tek aludiranje na njih.

Još 1919. godine, Virdžinija Vulf je primetila da su pisci bili navedeni, iako ne svojom voljom, da se iscrpljuju u iznalaženju zapleta, komedija, tragedija, ljubavnih priča ili već nekog sličnog sadržaja u pakovanog u kvazi-autentičnost, čitaocima i kritičarima dopadljivog. Zapitala se: da li je život takav? Moraju li romani biti takvi? Opirući se takvim i svim drugim zadatostima modernisti su proglasili Boga mrtvim, svet pustom zemljom, predelom besmislene patnje, bezuspešnog komuniciranja i slomljenih iluzija. U takvom haosu mogli su se snaći samo najveštviji, najsnažnije autorske ličnosti, najveći kreativci. Virdžinija Vulf je, svakako, bila među njima. Ni u njenim romanima nema zapleta, početka ni svršetka; izbegnut je hronološki poredak grade; nema pouzdanog, sveznajućeg i nametljivog pripovedača — pristupa se sa različitih i manje pouzdatih stanovišta; sve je fluidno, u različitim vremenima i pravcima, ponekad čak istovremeno. Između jednog povlačenog trenutka do drugog živi se u depresiji, nezadovoljstvu i sumnjičenjima. Likovi njenih romana su izuzetno senzibilni, možda baš zato osuđeni na povlačenje u sebe, unutrašnji život raspet između radosti i očajanja do poslednjeg trenutka.

Džojz je bio taj koji je Virdžiniji Vulf utro put. Naravno, ne samo njoj, već umetničkoj prozi i romanu uopšte. Književnom tehnikom iz »Ulisa«, i kasnije, »Fineganovim bdenjem«, otvorene su nove, ranije neslućene mogućnosti proze: oslobađanje od svih konvencija zapisivanja, čak i od onih koje nas obavezuju da »pravimo rečenice«; prodor u neposredno strujanje svesti i takav književni izraz koji sledi jedino unutrašnju logiku svesnog života.

Bujicu neposrednih utisaka i ogromne slobode koju je pružila jedna ovakva tehnika, Virdžinija Vulf je uspeala obuzdati i podrediti je svojim posebnim ciljevima, pridodavši im poetsku dimenziju. Kao jedinu istinu života prihvatila je psihičku stvarnost koja se sastojala od jedinstvenog doživljaja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, dočaranih nizovima slobodnih asocijacija. Sve to svrstalo je njene romane »Gospoda Dalovej«, »Prema svetioniku«, »Talasi« i »Godine« među najizrazitije i najbolje romane toka svesti i suptilne pesničke proze u svetskoj književnosti.

Specifični postupak Virdžinije Vulf, primećio je Erih Auerbah, sastoji se u tome da je spoljašnja, objektivna stvarnost svagdašnje prisutnosti, o kojoj autor neposredno saopštava i koja se pojavljuje kao proverena činjenica, samo povod, čitavo težište je u onome što on izaziva, što se ne vidi neposredno, već u odražavanom, i što nije vezano za prisutnost okvirkog događaja koji izaziva. Na njenom primeru Auerbah prikazuje kako se pisac kao pripovedač objektivnih činjenica skoro potpuno povlači; sve što kaže javlja se kao odražavanje u svesti ličnosti romana. Utisak objektivne stvarnosti rasplinjava se ili čak gubi, tako da možemo govoriti o nenoj proizvoljnosti i slučajnosti.

Kod Virdžinije Vulf »mogućnosti se ne nalaze u formi, već u intonaciji i povezanosti sadržaja« (Auerbah) a on se sastoji od malih, nedovoljno upadljivih, proizvoljno uzetih događaja. Nema velikih promena, životnih prekretnica. Ono što dolazi spolja nije fatalno, dominantno, provocirajuće, nego podređeno unutrašnjem koje ga po svojoj volji i potrebi emancipira ili eskivira. Težište je pomerenom sa globalnog na individualno, sa velikog po-pravilu-sudbonosnog na malo naizgled-efemerno, zatečeno u svakodnevi, koje u svakom trenutku sadrži u sebi celokupnost sudbine. Iscrpljivanjem jednog takvog događaja, postiže se sinteza, čuva verodostojnost, svežina i suština pojedinačnih trenutaka od kojih je svaki život sačinjen.

Roman »Talasi« (»The Waves«) napisan je 1931. godine i predstavlja vrhunac umetničkog razvoja Virdžinije Vulf. Veličina zadatka koji je sebi postavila, očigledna namera, ali i stvaralačka skromnost, eksplicitni su u pismu Džonu Lemanu: »Mislim da je ovo bio težak položaj — želela sam da eliminišem sve detalje; sve činjenice, svu analizu; i sebe; a da ne budem monotona (što ja jesam) i da sačuvam okretnost proze a da ipak zabodem jedno ili dva koplja, ali ne poetskom već čisto izvedenom prozom i da sačuvam elemente karaktera; i opet da bude mnogo karaktera, a ne samo jedan; i još beskonačnost, pozadina — pa, priznajem da sam htela mnogo da odgrizem.«

Napisani u jednom dahu, »Talasi« su jedan od najpoetičnijih romana Virdžinije Vulf i najmetaforičnijih. Svest junaka data je kroz stilski jednolike unutrašnje monologe. Išćilile su granice između individualnih likova, postignuta je mistična bezličnost. Kroz reakcije karaktera na događaje, kroz asocijacije i sećanja, dolazi do metamorfoze stanja svesti koja se odnosi uvek na drugi niz proteklih događaja.

Više puta je istaknuto da pisci koji koriste tehniku »toka svesti« uopšteno osporavaju mogućnosti portretisanja karaktera u rozi: karakter nije stanje, već proces i istina o ljudskom reagovanju na okolinu (David Daiches). Šest lica, bez svojih portreta (Bernard, Suzana, Roda, Nevil, Džini, Luj) samo su odrazi jednog bića, njegovo poniranje u beskraj duše, sakupljanje rasutih utisaka, osluškivanje drugih glasova, potraga za sebi sličnim, sukobljavanje sa različitim osećanjima, seksualnim porivima i duševnim stanjima.

Sve je kao šum talasa, prolaznost/neprolaznost, pesma vode. Potonuće jednog teškog kamena. Koncentrični krugovi.

tioniku» (1926), »Orlando«, »Talasi«, »Godine« i biografije o Rožeru Fraju (1940). Prvu je, u svom dnevniku, obeležila kao priču karaktera, drugu kao knjigu karikatura, a trećoj je razmišljala kao o komediji, četvrta je teleskopska priča, a peta je nastala na osnovu tuđih uspomena. U njima su pažljivo razrađivane neke ideje koje su ostale izvan knjiga, izvan romana. Svedoče o drukčijoj čulnosti, ironičnosti, umerenosti ka humoru, na jednoj strani, i iracionalnosti, na drugoj.

»Skica prošlosti« zauzima gotovo polovinu izbora, 85 strana, ona je kontrapunkt drugim pričama, autobiografski rukopis. Neka vrsta dnevničkih zapisa iz poslednjih godina života Virdžinije Vulf. Ona je svojevrsna eksplicacija ideja i literarnog postupka, dokumentarna analiza senzibiliteta, slika, duhovnih doživljaja, kao ispovest (S. Stojanović). Prvi put je štampana 1976. godine, kao kompilacija nekoliko rukopisnih verzija. »Skica prošlosti« osvetljava puno nejasnih mesta iz života svog autora, skicira njegov (njen) portret u sadašnjosti i ostavlja jasnije znakove za sva buduća činjata i razumevanja:

»Bilo je toliko različitih svetova: ali oni su od mene bili daleko. Nisam od njih mogla da napravim ništa suvislo; niti da se osetim u vezi sa njima. I provela sam sate svoje mladosti upoređujući ih nemirno. Bez sumnje su promene i razlike bile korisne; kao sredstvo obrazovanja; kao način da se nekom pokažu suprotnosti.«

Roman »Orlando« objavljen je 1928. godine. Kod nas se prvi put prevodi, baš kao i pripovetke Virdžinije Vulf. Ova porodično-istorijska biografija, u kojoj glavni junak menja pol, bila je, najblaže rečeno, tema ako ne skandalozna, onda vrlo neuobičajena za vreme kad je napisana. Pokrenula je tračeve o Virdžiniji kao hermafroditu, o njenom inače često sticijanom erosu, ne samo prema suprotnom i istom polu, već i prema prirodi, predmetima i okolini kojima je bila okružena.

U kratkoj belešci na klapni ove knjige (prepostavljam da ju je sačinila Slavica Stojanović, prevodilac romana) stoji da je uz osećanje mnoštvenosti, definisane kao androginitet, dakle, u jednom raspoloženju prema safizmu napisana. Uz to, ona pruža jedan ozbiljan pogled na Englesku Elizabetu I i duhovne i literarne ukuse elizabetanaca. Posvećena je Viti Sakvil — Vest, zakonitoj naslednici jednog bajkovitog poseda nalik na Versaj koji joj je oduzet zato što je žensko a ne muško. Roman je pokušao da ispravi nepravdu: umesto kraljevskog nasleđstva, Vita Sakvil-Vest kao Orlando dobija šansu da menja pol i istorijski, ne samo privatno, realizuje svoju androginitet.

»Između činova« (»Vetween The Acts«) je posmrtno objavljen roman, 1941. godine. U prevodilačkoj belešci (S. Stojanović) nalaze se i izrazi: sinkretička knjiga, hepening, rat i fascinacija vođom, kristalizacija »bića« u moru »nebića«, knjiga komponovana od istorijskih i stilskih raznorodnih scena, knjiga duhovnog depresivnog poniranja. Ne krije oduševljenje ovim delom, ali i bojazan koju je zatekla kod dosadašnjih čitalaca i interpretatora.

Evo prvog pasusa, ovog remek-dela: »Bila je letnja noć i razgovaralo se, u velikoj sobi sa prozorima otovrenim ka bašti, o septičkoj ja-

Jedini autorizovan izbor priča Virdžinije Vulf je zbirka »Ponedeljak ili utorak« (»Monday or Tuesday«), objavljena 1921. godine. Kasnije su nastale priče objavljivane u časopisima i nekoliko njih koje nisu obujavljane za Života Virdžinije Vulf. Posthumno su objavljena dva izbora: prvi, 1944. godie, pod nazivom »Kuća duhova« (»A Haunted House«) obelodanio je njen suprug, Leonard Vulf, nastojeći da ostvari zamisao same Virdžinije; drugi je sačinila, prigodno, Stela Mek Nikol, pokušavajući da uspostavi cikluse i vezu sa romanima, otuda i naziv »Prijem kod gde Dalovej« (Mrs Dallowáys Party«). Ovaj izbor priča za srpskohrvatske čitaoce napsavljen je prema izvorniku »The Complete Shorter Fiction of Virginia Woolf«, u izdanju »The Hogarth Press«, London, 1985. godine, u redakciji Suzan Dik. Zastupljeno je 15 priča kojima se osvetljava jedna nedovoljno poznata književna delatnost Virdžinije Vulf. Od onoga što je poznato: psihološki roman, romani toka svesti, impresionizam, senzibilitet, racionalnost, tragizam kao tema i sudbina (kako to ističe Slavica Stojanović, koja je izabrala i prevela ove priče) ide se ka drugim temama i idejama: duhovnost, duhovitost, prošireni senzibilitet, vančulnost, feministički aspekt braka i društvenih tema.

»Memoari jedne romansijerke« su prva priča Virdžinije Vulf, napisana 1909. godine, portret dve izmišljene ličnosti, gđica Vilat i Linset, istovremeno, jedno od njenih prvih književnih dela, s već prepoznatljivim stilom i drugim odlikama budućeg pisca.

»Znak na zidu«, priča po kojoj je izbor naslovljen, prva je objavljena priča Virdžinije Vulf, 1917. godine, kao prvo izdanje »Hogart Presa«, izdavačke kuće koju su pokrenuli, uređivali i sve realizovali u tom i drugim izdavačkim procesima, Leonard i Virdžinija Vulf. Priča neobičnog intenziteta, napetosti, fantastičnih slika i zapažanja, efektno poentirana.

Priča »Kju Gardenz«, iz 1919. godine, puna je »drhtave, promenljive svetlosti« (Ketrin Mensfild). »Čvrsti predmeti« je priča o svrhovitosti: odustajanje od političkih ambicija kako bi se posvetilo sakupljanju odbačenih, nikom potrebnih stvari. Fantastična parabola o smislu. »Nenapisan roman« iz 1920. kao da je najava njenih najzreljih romana, »Gde Dalovej« i »Talasa«. »Kuća duhova« je upravo to: susret dve sablasti, bivših ljubavnika u sobi ispunjenoj uspoemnama. Pokušaj da se pronađu i ožive izgubljeni trenuci sreće, života. »Jedno društvo« — feministički kružok o intelektualnim sposobnostima žena. »Gudački kvaret« — još jedna melanholična reka. »Udovica i papagaj: istinita priča«, na prvi pogled klasična realistička priča, konvertirana u simbol, s mističnim, bajkolikim završetkom.

»Trenuci postojanja«, »Lovačko društvo«, »Lapen i Lapenova3«, »Reflektor« i »Legat« su priče nastale između pisanja romana »Ka Sve-

mi. Opština je obećala da će dovesti vodu u selo, ali nije ispunila obećanje. Gđa Heinz, supruga seoskog plemića, guskolika žena sa očima iskolačenim kao da vide u jarku nešto što bi ona halapljivo progutala, reče izveštačeno: »Kakva tema za razgovor u ovakvu noć!« Tu su i poslednje rečenice: »Prozor je sav bio nebo bez boje. Kuća je izgubila sklonište. Noć je pala pre nego što su napravljeni putevi, ili kuće. To je bila noć koju su stanovnici u pećinama posmatrali sa nekog visokog mesta među stenama. Onda se zavesa podigli. Progovorili su.«

Sasvim modernističko, direktno uranjanje u iskustvo, bez obzira koliko ono izgledalo banalno i beznačajno u poredenju sa nekim velikim, tzv. većitim problemima (selo bez vode, smrad iz septičke jame, naspram jednog kosmosa, čari letnje večeri, mogućnosti za razgovor o zvezdama, itd.) Da je počela drukčije bilo bi neprimereno, iskonstruisano, pretenciozno za seosku sredinu u koju zalazi u potrazi za dramatičkom, za iskrenošću, čistom ljubavlju, spontanom dođirom sa umetnošću. A to je baš atmosfera koju želi da pokaže, to je prizor koji želi da sačuva na improvizovanoj seoskoj pozornici kada se razmaknu zaves: naivnost, nezaprlnost, punoća jednog uzvišenog trenutka.

Kraj je, naravno, dvosmislen, ostavlja nas u nedoumici: šta se dalje zbililo? Ostaje nam da nagadam: kakva je sudbina koja čeka glumce i ljubavnike; koji je njihov sledeći komad i kakva pozornica? Seoska idila ili pušto? Čitava jedna nova knjiga i prilika za zaključak: ono što tradicionalna, realistička književnost postiže obimom, romani »toka svesti« Virdžinije Vulf postižu dubinom. Tako i ovaj roman koji nije veći od desetak tabaka, daje da se sluti još nekoliko između njegovih redova, »između činova«.

Bojazan, napred uočena, potiče od činjenica da je nova generacija pisaca, misleći da stvara novi svet, zatvorila Virdžiniju Vulf u »kulu od slonovače«. Za života je njena književnost odlično ocenjivana od kritike dok ju je publika ponekad pretvarala u pisca bestselera. Posle rata se situacija bitno menja: realizam drugačijeg tipa, u socijalističkom maniru, zahvatio je i kritiku i publiku, pa im je Virdžinija Vulf postala »staromodna«. Neadekvatna terminologija i kratkovida čitanja još nisu ispravljena.

Književnost modernizma, toka svesti, ponovo je aktuelna. Džojns opet ulazi na velika vrata, Virdžinija Vulf naznatno manja, ali evidentno je njeno prisustvo i neophodnost da se njen opus pažljivo proučava. U svakom slučaju, zahvaljujući poduzimljivom uredniku i izdavaču, u prilici smo tu tezu da proverimo, kako u ovoj, koja obeležava pedeset godina od smrti Džojnsa i Virdžinije Vulf, tako i u svim sledećim godinama čitanja.

Igor dragičević

